

דף שבועי

בס"ד

פרשת מקץ, תשפ"ד, מספר 1548

משפט שלמה: חידה על גבי חידה

רענן אייכלר

אחד מהם, רק בסיפור שלנו. אם כן, שאלה שנייה זו נראית כתוצר מכוון של הסיפור המקראי, והיא חידה על גבי חידה, או חידת-על. לחידה זו הסיפור אינו מספק פתרון אלא מטיל את מציאתו עלינו, הקוראים. למעשה, כדי ליצור את חידת-העל, מחברת הסיפור שלנו (אני חושב שהיא מחברת) צריכה הייתה לעשות שלושה דברים. ראשית, היא שוברת את הסימטריה בין שתי הנשים. אילו היה כתוב משהו כמו "שתי נשים באו למלך עם ילד חי, זאת אומרת הוא שלי וזאת אומרת הוא שלי", אז לא הייתה שום הבחנה בין שתי הנשים, וממילא לא הייתה משמעות לשאלה איזו מהן היא האם האמיתית. במקום זאת, יש טענה מפורטת של אישה אחת והכחשה של האישה השנייה, ובזכותן אנחנו יכולים לדבר על "התובעת" ו"הנתבעת". שנית, המספרת נמנעת מלומר לנו מה קרה באמת לפני שהנשים באו למלך. במקום זאת היא מספקת תיאור מפי אחת הנשים, תיאור שאיננו יודעים אם הוא אמת. שלישית, המספרת יוצרת לעצמה הזדמנות מושלמת לענות על השאלה בשיא הסיפור ואז נמנעת באופן בולט מלעשות זאת. במקום לכנות את האישה שהתגלתה כאם האמיתית במוכנותה לוותר על הילד "האישה הראשונה", "האישה השנייה" או כיוצא בהם, היא מכנה אותה באופן מעגלי ומגושם "האשה אשר בנה החי" (מל"א ג:כו).

רבים הציעו פתרון לחידת-העל. במחנה של אישה א' ניצבו יוסף בן מתתיהו,⁴ ר' יוסף אבן קספי,⁵ ר' יצחק אברבנאל,⁶ ר' דוד בן שלמה אבן זמרא (רדב"ז),⁷ ר' משה אלשיך⁸ ומספר חוקרים מודרניים.⁹ ואילו הקורא הראשון שמצאתי שניצב במחנה של אישה ב' הוא הפרשן בן המאה ה-18 לספירה ר' חיים יוסף דוד

בסיפור "משפט שלמה"¹ (מל"א ג:טז-כח), המרכיב את רוב ההפטרה של פרשתנו, שתי נשים עומדות לפני המלך. אישה א' טוענת שאישה ב' חטפה את בנה באמצע הלילה והשכיבה במקומו את בנה שלה, המת, בחיקה, ואישה ב' משיבה שהילד החי הוא שלה והילד המת הוא של יריבתה.

הסיפור שייך לסוגת החידה,² שכן הוא מציב בפנינו את השאלה "איך יוכל המלך לקבוע מי היא אם הילד החי", כאשר אין עדים, אין אבות ואין ראיות חומריות. ואז הוא מספק לנו תשובה מתוחכמת ומשביעת רצון לשאלה זו. המלך מצווה לגזור את הילד החי לשניים ולתת חצי ממנו לכל אחת מהנשים, והוא בוחן את תגובתן: האישה המתחננת לתת את הילד ליריבתה ולא לגזור אותו מתגלה כאימו האמיתית, והאישה המעדיפה לגזור את הילד חושפת את עצמה כשקרנית.

אך קוראים רבים הבחינו בכך שיש שאלה שנייה העולה בסיפור. מי היא זו שהתגלתה בתור האם האמיתית של הילד החי? אישה א', התובעת במשפט, זאת שטענה שהייתה חטיפה? או אישה ב', הנתבעת במשפט, זאת שהכחישה שהייתה חטיפה? השאלה השנייה הזאת משמעותית במיוחד לאור המקבילות לסיפור מתרבויות אחרות. זוהו לא פחות מאחד עשר סיפורים מקבילים כאלה,³ והשאלה אינה עולה באף

* פרופ' רענן אייכלר, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

** דבר תורה זה הוא עיבוד של מאמרי: Raanan Eichler, "Solomon's Judgment: The Meta-Riddle", *Biblica* 102 (2021), pp. 30–44.

1 הכינוי "משפט שלמה" בעייתי. למעשה, הקשר היחיד של הסיפור לשלמה הוא מקום שיבוצו בספר מלכים. השם "שלמה" אינו מופיע בסיפור כלל, ועד לפסוק האחרון והבלתי-חיוני שלו אין אפילו סימן לכך שהמשפט מתרחש בישראל. לשם השוואה, בסיפור הביקור של מלכת שבא (מל"א י:א-יג), השם "שלמה" מופיע שבע פעמים.

2 כבר יוסף בן מתתיהו השווה את המקרה שבסיפור לחידה (קדמוניות ח 30).

3 Hugo Gressmann, "Das Salomonische Urteil", *Deutsche Rundschau* 130 (1907), pp. 212–228 ברשת:

<https://archive.org/details/deutscherundschi130stutuoft/page/212>, 12–1 במספור של גרסמן.

4 קדמוניות ח 27, 32.

5 בפירושו על פס' כב.

6 בפירושו על פס' יז, כב.

7 תשובות הרדב"ז, תשובה תתנ"ט (ג, תרל"ד); ברשת:

https://www.sefaria.org.il/Teshuvot_HaRadbaz_Volume_3.1059

8 בפירושו על פס' יז-כא, כז.

9 שאול זלבסקי, עליית שלמה למלוכה: פרקי עיון בספר מלכים ובספר דברי-הימים (ירושלים תשמ"א), עמ' 206; משה גרסיאל, "שתי אימהות זונות וילד אחד חי – שלוש חידות בסיפור משפט שלמה", בית מקרא מט (תשס"ד), עמ' 32–53.

מחשיד לא יספיקו לשופט לקבוע על פיהם שאישה א' אינה האם האמיתית. אך לקורא, היודע כבר שאחת משתי הנשים התגלתה כשקרנית, הם מספיקים כדי לקבוע שאישה זו היא אישה א'.

יצוין שבתרגום השבעים¹⁶ ובחלק מהתרגומים העתיקים של הסיפור המושפעים מתרגום השבעים יש הבדלים קטנים מנוסח המסורה המחלישים את הטענות שאישה ב' היא האם האמיתית או אפילו יוצרים טיעון לטובת אישה א'.¹⁷ לדעתי, ההסבר הפשוט ביותר לעובדה זו הוא, שמסרני התרגומים הללו נטו, כמו יוסף בן מתתיהו, לראות באישה א' את האם האמיתית, והם השמיטו או "תיקנו" רכיבים בסיפור שלא התאימו לתפישה זו. אם פתרון חידת-העל שהצעתי לעיל נכון, הם טעו: הבנתם הייתה הפוכה מכוונת המספרת.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אזולאי (חיד"א – שם יפה בהקשר זה!)¹⁰ אליו הצטרפו גם מלבי"ם,¹¹ ר' שמעון סופר¹² וקוראים רבים במאה האחרונה.¹³ אחרים טוענים שהסיפור מעוצב בכוונה כך שאין לחידה פתרון.¹⁴

כשהתחלתי לחקור את הסיפור לפני שנים רבות, סברתי גם אני שאין לחידת-העל פתרון. אך היום אני סבור שהמחברת שתלה רמזים להוביל את הקורא הזהיר למסקנה שאישה ב' היא האם האמיתית. ראשית, יש סתירה פנימית בתיאור של אישה א': היא אומרת שהיא נרדמה כאשר בנה "אצל" ושהיא התעוררה כאשר בנה "בחיק", בלי שהיא שמה לב שיש משהו שלא כשורה (מ"א ג:כ-כא). שנית, היא טוענת שבנה נחטף, אך למרבה הפלא היא אינה מתייחסת לילד החטוף כלל: היא אינה אומרת שהיא ראתה שהילד החי בחיק אישה ב' הוא שלה או שהיא ניסתה לבדוק אם הוא שלה; היא אינה מבקשת שיתנו לה לבדוק את הילד החי עכשיו; ולמעשה, היא אפילו אינה דורשת לקבל את הילד החי! וזאת למרות שהיא קיבלה הזדמנות לנאום נאום ארוך (שם: יז-כא), להגיב לתשובת יריבתה ולהמשיך לדבר לפני המלך (שם: כב). התגובה של אישה א', "לא כי בָּנָה הַמֵּת וּבְנֵי הַחַי" (שם: כב), המתעדת את הטענה שהילד המת הוא של יריבתה על פני הטענה שהילד החי הוא שלה,¹⁵ היא סיכום הולם לנאום שלה, המעוצב מתחילתו ועד סופו לא כדי לבסס את הטענה שהילד החי הוא בנה, אלא כדי לבסס את הטענה שהילד המת היא התעוררה איתו אינו בנה.

אלה הן כמובן ראיות ספרותיות ולא משפטיות. סתירה פנימית, השמטה בוטה וסיכום המנוסח באופן

10 בפירוש "חומת אנך" על פס' כג; ברשת: https://www.sefaria.org/I_Kings.3.23?lang=he&2=Chomat_Anakh_on_I_Kings.3.23.1&lang2=he.

11 בפירושו על פס' כב-כו.
12 בפירוש "שיר מעון" על הפטרת מקץ, פס' כג.
13 אפרים י' ויזנברג, "משפט שלמה", **ניב המדרשיה ט-י** (תשל"ב-תשל"ג), עמ' לט-נ; אליה ליבוביץ וגילה ליבוביץ, "משפט שלמה", **בית מקרא** לה (תש"ן), עמ' Gary A. Rendsburg, "The Guilty Party ;244-242 in 1 Kings III 16-28", *Vetus Testamentum* 48 (1998), pp. 534-541; ודין 'המוציא מחברו', **מגדים** ל (תשנ"ט), עמ' 111-113; יהודה איזנברג, "משפט שלמה", **דעת: לימודי יהדות ורוח** (ללא תאריך או מספרי עמודים), ברשת: <https://www.daat.ac.il/daat/tanach/rishonim/mishpat-2.htm>; אליה נימני, "משפט שלמה: כיצד קבע שלמה מי היא האם האמתית?", **מגדים** נו (תשע"ו), עמ' 73-59.

Meir Sternberg, *The Poetics of Biblical Narrative: Ideological Literature and the Drama of Reading* (Bloomington, IN, 1987), p. 169; אליעזר חדד, "משפט שלמה", **מגדים** כז (תשנ"ז), עמ' 101-111; יהושע מ' רוזנברג, "כי המשפט לאלוהים הוא: משפט שלמה – רשומון מקראי", **לימודים יב** (תשע"ו), ברשת:

https://www.daat.ac.il/daat/ktav_et/maamar.asp?k_tavet=2&id=1694.

15 כפי שהעירו כבר חיד"א, מלבי"ם, ר' שמעון סופר, ליבוביץ וליבוביץ, הנמן, איזנברג ונימני (ראו לעיל הערות 10-13).

16 תרגום יהודי של המקרא ליוונית מהמאות האחרונות לפני ספירת הנוצרים.

17 ואלה העיקריים שבהם: ברוב כתבי היד של תרגום השבעים, בפס' כב המילים "וזאת אמרת לא כי בָּנָה הַמֵּת וּבְנֵי הַחַי" מושמטות, ובפס' כג המילים "בְּנֵי הַחַי" קודמות למילים "בָּנָה הַמֵּת" בשני חצאי הפסוק. בעיבוד של תרגום השבעים המקושר ל"הקספלה" (מהדורה רב-לשונית של המקרא מאת אב הכנסייה אוריגנס במאה ה-ג' לספירה), וכן בוולגטה (תרגום של המקרא ללטינית מאת אב הכנסייה הירונימוס בסוף המאה ה-ד' לספירה), ההיגדים בפס' כב הפוכים: אישה ב' עונה "לא כי בָּנָה הַמֵּת וּבְנֵי הַחַי" ואישה א' משיבה כנגדה "לא כי בְּנֵי הַחַי בָּנָה הַמֵּת".